

ЗАПОРОЗЬКЕ КОЗАЦТВО В ПРИАЗОВ'Ї ВІД 1746 ДО 1768 РОКУ

Ця стаття висвітлює один з перших етапів поширення запорозької присутності в Приазов'ї – від розмежування вольностей Війська Запорозького із володіннями Війська Донського у 1746 р. до початку російсько-турецької війни 1768–1774 рр. Подано хронологію запорозько-донських сутичок на Кальміуському кордоні, виявлено вплив міжнародних відносин та російської політики на колонізацію запорожцями Східного Приазов'я. У додатку подано десять документів з фондів Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, що стосуються перебування запорожців на “кубанському боці Азовського моря” в зазначений період.

Південно-східний напрямок у політиці Війська Запорозького посідав в різні часи різне місце. Починаючи з XVI ст. з Доном та Кубанню були пов'язані морські походи запорожців, їхні дії часто корегувалися тут з союзним Донським Військом. Згодом, починаючи від кінця XVII ст., приазовські землі стали яблуком розбрату між козаками – два переселенські струми зустрілися тут і цим значно видозмінили міжкозацькі взаємини. Проте аж до початку 1740-х рр. конфлікти залишались спорадичними і лише в 1742 р. зафіксовано першу збройну сутичку між колишніми побратимами. Боротьба за Приазов'я мало не вилилась у повномасштабну війну, і тільки втручання центральних органів влади Російської імперії призупинило конфлікт. Це повідомлення має на меті конспективно висвітлити подальший хід освоєння приазовських земель козаками, зафіксувати перші господарські поселення запорожців на кубанських землях та з'ясувати зовнішньополітичні ускладнення, що виникли через це у Війська Запорозького.

Наприкінці подано десять документів, в яких засвідчено позицію органів російської влади, керівників військ Донського та Запорозького стосовно перебування запорожців на Кубані. Публікація тексту документів здійснюється популярним методом із збереженням фонетичних та стилістичних особливостей оригіналу. Зберігається й композиційне членування тексту документів. Тверді знаки в кінці слів не відтворюються. Застарілі кириличні літери замінюються на відповідні сучасні літери. Виносні літери та скорочення (з титлами та без них) слів розшифровуються, виносяться у рядок і нічим не виділяються. Знаки пунктуації проставляються згідно з правилами сучасного правопису мововидання. Непридатні до прочитання місця позначаються квадратними дужками, межі аркушів та сторінок архівних документів – двома скісними рисками.

Розмежування між Донським і Запорозьким військами, проведене в 1746 р., не привело до остаточного припинення суперечок за рибні промисли та мисливські угіддя. Вже в березні 1747 р. урядом була розіслана спеціальна грамота “Про припинення усяких суперечок та сутичок між донськими і запорозькими козаками за прикордонні землі”

У 1749 р. донський отаман Д. Єфремов надав російському урядові інформацію про запорозькі рибальські промисли на Єї, про крадіжки запорозькими грабіжниками коней з табунів донської старшини [1]. Того ж року відбулась сутичка між донською форпостною командою, відправленою на р. Єю, та запорозькими рибалками, що донському старшині А. Ієвлеву “з чималими грубощами відповідали” [11, с. 131].

В свою чергу кальміуський полковник Скидан скаржився на донську старшину з приводу заборони продавати запорожцям провіант та рибальські снасті в Черкаську. Більше того, з'явилась інформація про грабунки запорожців та українців донськими козаками та калмиками безпосередньо на теренах Кальміуської паланки. Тому запорожці просили в майбутньому “від зайвих та винахідливо вигаданих скарг захистити і на безпідставних і неправдивих поданнях не запевняти” [17, с. 1694-1695]. Такі звинувачення призвели до швидкої реакції з боку російської адміністрації – було надіслано штаб-офіцера для розгляду скарг [11, с. 128-130].

У 1751 р. донський старшина Ф. Краснощоков під приводом перегонів за грабівниками перетнув запорозько-донський кордон та дістався “з чималою командою донських козаків” Дніпра. В результаті його самочинних дій загинуло чотири запорожці, а один був битий нагаями так, що “навряд чи живим лишився” Скарга запорожців на ці дії донського старшини була наступного року розглянута в Бахмутській слідчій комісії [12, с. 458-459], а 21 липня 1752 р. справа була передана для розгляду в Військову колегію [12, с. 475], яка не винесла по ній жодного рішення.

Згодом Д. Єфремов скаржився імператриці на запорожців, які в 1752 р. були затримані в бар’єрних та донських землях донськими роз’їздами без білетів, або з документами, виданими кальміуським полковником Чубом. Донський отаман просив права на арешт таких запорожців, які порушили грамоту 1746 р. та мирну угоду з Османською імперією 1739 р. [15, с. 9]. У червні того ж 1753 р. було надіслано війську Донському указ, в якому дозволено заарештовувати запорожців, які з’являлися б у Черкаську та слідували у недозволені їм місця. Затриманих при караулі донський отаман мав надсилати до Січі [15, с.11]. Колегія іноземних справ надіслала цей самий указ гетьманові К. Розумовському з тим, щоб він прослідкував за дотриманням з боку запорожців норм міждержавного договору та провів розслідування з приводу перебування запорожців на кубанському боці Азовського моря. Також гетьман повинен був розслідувати питання несанкціонованого в’їзду запорожців на терени, що належали Війську Донському [8, арк. 1-1 зв.]. Особливу увагу було приділено перевищенню повноважень з боку кальміуського полковника Чуба, який у 1751 р. видавав білети запорожцям на відвідування бар’єрних, донських та кубанських земель.

У жовтні 1753 р. на Єйській косі були затримані три запорожці без паспортів. Після санкції Сенату було вирішено згідно з попереднім указом надіслати їх до Січі з донським караулом для розгляду справи. Але згодом стало зрозуміло, що утримання таких караулів є надто накладною для донців справою і за їх проханням затриманих запорозьких порушників запорозько-донського кордону потрібно було з вересня 1758 р. відправляти тільки до Кальміусу, звідки їх запорозький караул доставляв до Січі [18, с. 154-155; 9, арк. 1-1 зв.].

16 вересня 1758 р. сенатський указ вкотре у відповідь на скаргу донського отамана відповів суворою забороною ловити рибу запорожцям у бар’єрних землях на кубанському боці Азовського моря [13, с. 262]. Для не припущення подальших порушень з боку запорожців запроваджувалась постійна застава на Таганрозі, гарнізон якої пропонувалось формувати наполовину з малоросійських, наполовину з донських козаків [18, с. 152-153]. Фактично було продовжено діяльність застави на Коров’ячому броді (на р. Міус; функціонувала в 1740-х), причому козаків з Гетьманщини до служби на ній так і не було залучено.

У липні 1759 р. запорожці на теренах, визначених указом 1746 р. війську Донському на березі Міусу вчинили напад на донського козака і застрелили його [10, арк. 2-2 зв.]. Виявилось, що це була гайдамацька ватага, в причетності до діяльності якої були запідозрені представники запорозької адміністрації. Гетьман К. Розумовський у своєму ордері наказав старшині пильно стежити за розбійниками на прикордонні, втихомирювати голоту та не припускати до ускладнення запорозько-донських стосунків [10, арк. 2-2 зв.].

Наприкінці 1759 р. виник конфлікт з приводу рибної ловлі запорожців в Азовському морі. Кальміуський полковник Федір Голтва надіслав до Коша запит з проханням роз’яснити його повноваження у справі надання паспортів рибалкам на таку ловлю. На запит Кіш відповів суворою забороною надавати запорожцям дозволи на риболовлю в бар’єрних та турецьких володіннях [2, арк. 11-12 зв.].

У 1762–1763 рр. запорожці, запідозривши донських козаків у шпигунстві, заборонили їм в’їзд на землі Кальміуської паланки [3]. У відповідь донський отаман Єфремов наказав похідному полковнику Климентію Фролову на чолі загону в 300 донців провести

огляд запорозько-донського кордону по Кальміусу та виселити з меж Війська Донського запорозьких козаків. Кальміуський полковник Черета доповідав, що 24 травня 1763 р. загін донських козаків прибув до гирла Кальміусу і став табором. Фролов повідомив Череті про грамоту Війська Донського з наказом стерегти кордони козацьких вольностей. Донцями було описане і конфісковане майно запорозьких заводів та промисловців на донському боці Кальміусу. Зокрема, були заарештовані "два неводничих та чотири заброшки", найняті запорожцем Велегурою. Їх донці відіслали до Черкаська. По навколишніх могилах вони порозставляли пости для припинення переходу запорожців на лівий бік Кальміусу з наказом заарештовувати порушників кордону та відправляти їх до Черкаська. Запорожці, звинувативши Фролова в тому, що той їхніх "братів під караули селить", стверджували, що віддавна користувались рибними промислами тих місць, а заборона відвідування кальміуського лівобережжя унеможливить проживання запорожців на правобережжі [4, арк. 1-1 зб.].

Донський похідний полковник скаржився на тиск з боку кальміуського паланкового полковника, на постійну стрільбу в селищах запорожців, яка сприймалась донцями, як загроза на їхню адресу. 28 травня кальміуські козаки на чолі з полковником Черетом та хорунжим Гурковим в кількості ста осіб перетнули кордон і звільнили декількох затриманих донцями запорожців. При цьому хорунжий Гурков наставляв проти грудей полковника Фролова свого списа і "трохи до бійки з обох боків не дійшло" "Одного донського козака піймавши і знявши з нього рупницю і шаблю водили запорожці за чинбул, а ще двох козаків піймавши, зв'язали їм руки і, водячи пішими, били нагаями", - так доповідав Фролов отаману Єфремову. Більше того, кальміуський полковник затримав в паланковому центрі надісланого до нього з листом донського хорунжого Івана Купріянова, як пізніше повідомляв Черета: "закований Купріянов був з жарту" [4, арк. 10]. Загалом, Фролов вимагав провести розслідування арешту Купріянова та образ Війську Донському з боку хорунжого Гуркова, суперечливо стверджуючи, що донські козаки ніякого спротиву запорожцям у відвідуванні лівобережжя Кальміуса не чинили, не чинять і чинити не будуть.

Розв'язання конфлікту взяв під свій контроль гетьман Розумовський. Він наказав запорожцям суворо дотримуватись законодавчих актів, якнайшвидше розслідувати скарги донської старшини за присутності депутата від Війська Донського [4, арк. 28-28 зб.]. Також він проконтролював виконання Указу 1759 р. про заборону відвідування запорожцями бар'єрних земель, донських та турецьких володінь [4, арк. 14-15].

11 грудня 1764 р. президент Малоросійської колегії П. Румянцев, якому було доручено керувати Гетьманщиною та Запорожжям після скасування гетьманського правління, теж надіслав до Коша ордер з вимогою подати звіт про виконання Указу 1759 р. про заборону запорожцям відвідувати приазовські землі. При цьому особливу стурбованість він виказав з приводу утисків запорожцями донських козаків [2, арк. 13]. П. Румянцев під час Семилітньої війни використовував донські козацькі загопи і був про них дуже високої думки, і не випадково зайняв суб'єктивну позицію в конфлікті на їхньому боці.

17 вересня 1766 р. київський та новоросійський генерал-губернатор Ф. Воейков, посилаючись на інформацію, надану комендантом фортеці Св. Дмитра І. Потаповим, вимагав силоміць вивести запорозьких промисловців з кубанського боку Азовського моря. Потапов доповідав, що донські і запорозькі козаки мають на Чубурській та Єйській косах риболовецькі заводи. На вимоги коменданта фортеці залишити ці місця, надіслані до кальміуського полковника Засухи, до донської старшини та безпосередньо до рибалок, останні відповіли відмовою. Тому Воейков доручив Кошеві надіслати військову команду на чолі з "справним та надійним чоловіком" в Приазов'я для евакуації промисловців з кубанських кіс. В цей час для російської адміністрації виникнення міжнародних ускладнень (перш за все у відносинах з Туреччиною) було дуже небажаним, що

й відобразилось згодом у повторному листі Воєйкова в Кіш: перебування запорожців на Єйській та Чубурській косах, за словами генерал-губернатора, "легко спричинити може до неприємного з Портою роз'яснення". Наприкінці ордера Ф. Воєйков наказав "і надалі в бар'єрних місцях ніяких найменших поселень та риболовецьких промислів заводити заборонити" [2, арк. 20].

Восени 1767 р. проводилося за Указом Катерини II межування земель Війська Донського з сусідніми територіями. Ober-квартирмейстер Андрій Медер, якому була доручена ця справа, прибув у вересні 1767 р. до Приазов'я. Запорожці, посилаючись на те, що розмежування 1746 р. було проведене без письмових свідоцтв, зажадали, щоби землі між Доном і Кальміусом не закріплювались за донцями, "адже ці землі ще з Військом Запорозьким в спорі". Посилаючись на отриману від Сенату Інструкцію та на Указ 1746 р. Медер відмовив запорожцям, оголосивши Кальміус "дійсним кордоном між військами Донським та Запорозьким", а надіслану для участі в роботі межової комісії кальміуську старшину відправив додому. Також Медер зазначив "щодо показаної старовинної по річку Дон границі, то цю справу без повеління Державної військової колегії" розглядати не може [5, арк. 1-1 зв.].

В складі комісії А. Медера знаходились донські старшини Максим Федотов, Василь Пушкар'єв та Андрій Юдін. Під час межування в гирлі Кальміуса вони зажадали знищення на лівобережжі цієї річки наново побудованих після 1763 р. запорозьких зимівників, риболовецьких та спетщицьких заводів, двох шинків тощо. Кальміуський полковник у рапорті в Кіш зазначив, що частина цих житлових та господарчих будівель належала самовільним козакам, які "таємно без білетів Донського Війська на приморські коси та в інші місця човнами, каюками та на возах в'їжають для промислів; і таємним підвозом горілкою та іншим торгують, та з придбаною рибою, з горілкою та з іншим човнами плавають, а в степу за здобиччю звіриною знаходяться" [2, арк. 23-23 зв.]. Тим часом кальміуський полковник відзначив, що заможна запорозька старшина (зокрема, вже добре нам відомий П. Велегура) тримав у гирлі Кальміуса риболовецькі заводи "з дозволу донських старшин". Крім того, запорожці зазначали, що на Ляпіній косі "ні за чим донських козаків немає і вона порожньою завжди знаходиться" [2, арк. 23-23 зв.]. Все ж запорозькі будівлі були розкидані та виведені за Кальміус.

Не отримавши рапорт про виконання Ордеру 1766 р. про невхід в бар'єрні землі та отримавши інформацію про перебування там запорожців, Ф. Воєйков 28 вересня 1767 р. надіслав до Коша документ аналогічного попередньому змісту. Міжнародна ситуація на той час дуже накалилася і російська адміністрація набагато серйозніше поставилась до порушення запорожцями норм Белградської угоди 1739 р. Не менш серйозно поставився до цього і кошовий отаман – П. Калнишевський, котрий 3 жовтня 1767 р. надіслав кальміуському полковнику Івану Чардаку ордер, в якому зазначив: "вам, пане полковнику із старшиною, наказуємо одразу по отриманні цього ордера взяти з собою потрібну кількість козаків і за море на ... Чубурську та Єйську коси відправитись; усіх запорожців, що перебувають там на рибних добичах, відправити в належні їм тутешнього володіння місця" [2, арк. 22].

10 жовтня військовий дяк Гаврило Колпаков надіслав до Кальміуської паланки промеморію з інформацією про затримання станичним отаманом Маноцької станиці трьох безпаспортних запорожців "на задонському боці" Цих заарештованих козаків передали в руки кальміуського полковника згідно з указом 1759 р. для подальшої передачі в Кіш для визначення їхньої провини [2, арк. 24]. З матеріалів допиту стало відомо, що вони знаходились на задонських землях з підговору запорозької старшини систематично, займаючись полюванням [2, арк. 34-36 зв., 50-50 зв.].

Те, що запорожці у цей час масово відвідували "заморські коси" є безсумнівним фактом. За непрямыми даними відомо, що відбувалось це з відома кальміуської старшини. Так, відомий факт перебування влітку-восени 1767 р. кальміуського паланкового осавула

Івана Кулика в бар'єрних землях, де він стягував із запорожців та інших прибулих туди для промислу осіб грошові збори [6, арк. 2-3]. Звичайно, що такі дії старшини були незаконними, однак інформація про них дуже рідко доходила до Коша і тим більше до вищих інстанцій. Спостерігається подвійна гра паланкових владців – до Коша вони пишуть про успішне викорінення самовільних рейдів на Єю, а самі тим часом збирають на цих теренах гроші з рибалок.

Тим не менш, 21 лютого 1768 р., а згодом і 5 червня того ж року, Ф. Воейков надсилає до Коша нові ордери, в яких схвалює дії старшини, скеровані на не припущення відвідування козаками бар'єрних земель, та вимагає продовження таких дій і надалі [2, арк. 37, 37 зб., 50-50 зб.]. Тим часом 11 квітня з Кальміуської паланки полковник І. Чердак надіслав до Коша інформацію про влаштований ним рейд на Єйську та Чубурську коси. Відправлений туди на чолі команди паланковий осавул спалив курені та шалаші, зігнав запорозьких козаків з бар'єрних земель. Серед затриманих виявились і донці – було складено їхній перелік – загалом 17 осіб з різних станиць [2, арк. 43-45]. Виходить, що як запорозькі, так і донські козаки перебували в бар'єрних землях. Як бачимо, донська старшина скаржилась до вищих інстанцій на запорозьку, і навпаки, з метою дискредитувати в очах центральної влади суперника у боротьбі за землі та води Приазов'я.

Влітку 1768 р. кальміуські запорожці спробували за посередництва військового осавула Федора Білого переконати Кіш у тому, що “на цьому боці Азовського моря, якщо на Єйській та Чубурській косі заборонити рибалити, то добуватись немає де”, і взагалі “по цьому боці моря гідних для рибальства місць бракує”. На це прохання Кіш наклав резолюцію: “щоб вони (кальміуські козаки. – В. П.) ані таємно, ані явно на вище писані коси для добичі рибної не їздили, а мали вони ту здобич на цьому боці моря в належних їм відведених місцях” [2, арк. 52-53].

На тлі таких подій значно погіршились взаємини між запорожцями та донцями. В умовах назрівання російсько-турецької війни в Кальміусі відчутною стала нестача хлібу та інших продовольчих товарів, а також знарядь, потрібних для рибальства. Ці товари подорожчали в цей час і в Бахмуті. За рапортом кальміуського полковника С. Чалого стає відомо, що на Дону взагалі заборонено продавати запорожцям хліб та рибальські знаряддя. С. Чалий просив, щоби Кіш вплинув на донську старшину і відкрив можливість запорозько-донської торгівлі, але у зв'язку із подальшими подіями це питання було знято із порядку денного [7, арк. 52-52 зб., 55, 55 зб.].

Ситуація докорінно змінилася в жовтні 1768 р., коли виникла небезпека татарського нападу на запорозькі землі. Кіш наказав евакуювати Кальміуську паланку та усе населення цих земель на Самару: “усім козакам рибалкам та тим, що живуть у зимівниках та мають худобу” [7, арк. 50]. На цей ордер кальміуський полковник своїм рапортом повідомив, що частина козаків відмовилась від переселення на Самару, зазначивши, що “якщо там їм належить пропасти, то так само і тут нехай пропадуть” [7, арк. 54]. Ця частина кальміуських козаків, скоріше за все, стала основою так званих “малоросійських слобід”, які виникли при гирлі Міусу у 1769 р. [16, с. 51] і про які згадує у своєму “Щоденнику...” академік Гільденштетт [14, с. 209]. Козаки ж, які підкорились наказу старшини, доповідали згодом у Кіш про великі проблеми з перевезенням церкви Св. Миколая, з облаштуванням на новому місці, з отриманням харчів для худоби. Цікавим є той факт, що паланкове керівництво не було розформоване із втратою території, але й розпочало побудову тимчасового паланкового центру [7, арк. 59, 59 зб., 69-70]. Проте на час активних бойових дій освоєння приазовських земель призупинилося – тільки у 1771 році запорожці отримали змогу знову зайняти кальміуські землі і відновити свою присутність на Єі та Міусі.

Отже, протягом 1746–1768 років запорозьке козацтво продовжило освоєння приазовських земель. Українське козацтво не тільки закріпилось над Кальміусом, але й претендувало на його лівобережжя аж до Дону. Сезонна присутність запорожців за-

фіксована і на кубанських землях – тут, на Чубурській та Єйській косах, були багаті рибальські угіддя, а кубанські степи славились дичиною. Мине ще чверть століття і запорожці отримують ці землі офіційно – розпочнеться новий етап освоєння українцями Приазов'я.

Джерела та література

1. Російський державний військовий історичний архів. – Ф. 20. – Оп. 1/47. – Спр. 364.
2. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАУК). – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 72.
3. ЦДАУК. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 145.
4. ЦДАУК. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 153.
5. ЦДАУК. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 212.
6. ЦДАУК. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 214.
7. ЦДАУК. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 226.
8. ЦДАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 1321.
9. ЦДАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 2687.
10. ЦДАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 2839.
11. Андриевский А. Материалы по истории Запорожья и пограничных отношений (1743–1767 гг.) // ЗООИД. – Т. 17.
12. Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775. – К., 2000. – Т. 2.
13. Голобуцький В. Запорозька Січ в останні часи свого існування 1734–1775. – К., 1961.
14. Дневник Путешествия в Южную Россию академика С.-Петербургской Академии Наук Гильденшадта в 1773–1774 гг. // ЗООИД. – Т. 11.
15. Мицик Ю. З джерел до історії Нової Січі // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII–XIX століття. – Вип. 2. – 1996.
16. Пірко В. Кальміуська паланка // Схід. – 1999. – №6.
17. Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских козаков. – Т. 2.
18. Эварницкий Д. Сборник материалов для истории запорожских козаков. – СПб., 1888.

ДОДАТКИ

№1

1753 р., не пізніше червня 12. – Указ Сенату до малоросійського гетьмана Кирила Розумовського про недопущення перебування запорозьких козаків в землях Війська Донського та на кубанському боці Азовського моря. – ЦДАК. – Ф. 269. – Оп. 1. – О. з. 1321. – Арк. 1-1 зв.

Получено 1753 года июня 12.

Божею милостью мы, Елизавета Первая, императрица и самодержица всероссийская и проч, и проч, и проч.

Высоко и благо угожденному нам любезно верному нашему подданному Малороссийскому, войска Запорожского и обеих сторон Днепра гетману действительному камергеру, академии наук президенту, нашей гвардии измайловского полка подполковнику и кавалеру графу Кириллу Григорьевичу Разумовскому и всему войску Запорожскому наше императорское милостивое слово.

Посланною к вам из нашей коллегии иностранных дел от 14 ноября 1751 года грамотою по представлению от войска Донского велено, заехавших на кубанскую сторону в турецкие границы для рыбных ловель кальмиюских запорожских козаков, буде они там обретаются, немедленно выслать, за сей их туда, також и в дачи войска Донского допуск, кальмиюскому полковнику надлежащий штраф учинить, и впредь такие на

кубанскую сторону и в дачи войска Донского въезды запорожцам не токмо накрепко под тяжким штрафом запретить, но и приказать за ними прилежно смотреть, чтоб они по их известному своевольству, того отнюдь не чинили, и о том кошевому Запорожскому атаману вам от себя накрепчайше подтвердить, по которой грамоте о исполнении, хотя вы Запорожского кошевого с старшиною ордеровали, как о том листом вашим от 24 декабря 1751-го года знать дано, но как видно не прилежное в том от кошевого и старшины смотрение имеется [...]. С подчиненными их поступается, потому что [...] из приложенной при сем копии с отписки войска Донского от 18 генваря сего года в нашу коллегия иностранных дел присланной усмотрено, будто разные запорожские разных куреней козаки прошлого года летом и в осень паки на кубанской стороне Азовского моря в неуказных к их добычам местах для рыбных ловель по отписке кальмиюского полковника Чюба с данными им от него билетами находились, також что и ныне тамо запорожцов множество без съезду находится, иже нам зело не угодно слышать; того ради повелеваем вам нашему гетману от себя, запорожского кошевого с старшиною настрожайше ордеровать, чтоб они вышеписанному полковнику Чюбу за учиненной им на кубанской стороне яко в чюжие неуказные, и весьма непозволенные места козаков отпуск, ежели то в самом деле найтися может // неотменно надлежащей по их обыкновению штраф учинили, и находящихся ныне там запорожцев немедленно оттуда выслать [...] они сами собою без позволения командирского туда ездили то их, а буде с позволения, то тех, кто их отпускал неотменно же за такое своевольство наказать и чтоб впредь они, запорожцы, на кубанскую сторону и в прочие запрещенные места не ездили, а командиры их не отпускали, и таких своевольств отнюдь не чинили, в том за ними кошевому атаману и старшине наиприлежнейшее и крепкое смотрение иметь под опасением нашего высочайшего гнева и тяжкого наказания. А на требование войска Донского буде впредь запорожцы с кубанской стороны приезжие в Черкасске явятся, что с таковыми чинить, какова о том оному войску из нашей коллегии иностранных дел от сего ж числа в резолюции грамота послана, к оной для ведомства вам прилагается при сем копия. В Москве июня в 11 день 1753 года

По ее императорского величества указу

Граф Алексей Бестужев-Рюмин

Граф Михайло Воронцов

№2

1758 р., вересня 30. – Указ Сенату до малоросійського гетьмана Кирила Розумовського про передачу заарештованих на кубанському боці запорожців в Запорозьку Січ для суду. – ЦДІАК. – Ф. 269. – Оп. 1. – О. з. 2687. – Арк. 1-1 зв.

Божею милостью мы Елизавета Первая, императрица и самодержица всероссийская и проч, и проч, и проч.

Высоко и благоугожденному нам любезно верному нашему подданному Малороссийскому, войска Запорожского и обеих сторон Днепра гетману, действительному камергеру, Академии наук президенту, нашей гвардии измайловского полка подполковнику и кавалеру, графу Кириллу Григорьевичу Разумовскому и всему войску Запорожскому наше императорское милостивое слово.

В нашем правительствующем Сенате по доношению в военной коллегии и в оной по отпискам войска Донского представлено: посланным де к тому войску нашими из Коллегии иностранных дел в 1753 году грамотами велено. Первое июня от 11 дня: ежели запорожцы с кубанской стороны впредь приезжие в Черкасске явятся, то их де для недопущения туда и в прочие непозволенные места ездить к надежащему за своеволь-

ные их поступки показанию отсылать по команде в Сечь Запорожскую с письменным известием к кошевому атаману со старшиною за караулом. И о том уведомлять вас, нашего гетмана; второе октября от 27 числа. Как явившихся в Черкасском бывших в кубанской стороне на Ейской косе трех человек, так и впредь приезжающих с кубанской стороны из неуказанных мест запорожцев по силе вышпеписанной нашей грамоты отсылать же им прямо от себя в Сечь Запорожскую за караулом. А понеже де военной коллегии довольно известно, какое от Черкасского до Запорожской Сечи неближнее расстояние и что большею частью там степные места состоят, чего ради и принуждено будет для препровождения таковых противников в недопущение в пути до какого чаемого препятствия или и вреда при безопасном немалом канвое отправлять, всему может войску Донскому воспоследовать не без мало трудности. Однако велено тех явившихся в Черкасске запорожцев трех, ежели они поныне никуда не отправлены, то отправить их в Сечь Запорожскую немедленно. А дабы впредь те донские козаки от излишних до Сечи Запорожской препровождений уволены были, а препровождали бы только до Кальмиюса, где для отправления в Сечь те запорожцы тамошним полковникам отдаваны быть могут о том требовали указу. Определено и посланным из нашего правительствующего Сената в ту военную коллегию указом велено означенных пойманных беглых запорожцев при той отсылке в Сечь донским козакам за своим канвоем провожать только до Кальмиюса; а на Кальмиюсе отдавать для препровождения до Сечи находящимся в том месте тех запорожцов полковником при письменных известиях: а дабы означенный полковник тех запорожцев принимал и отсылал в Сечь повелеваем вам, нашему гетману, учинить наикрепчайшее подтверждение. В Санкт Петербурге сентября 30 дня 1758 году.

№3

1758 р, грудня 23. – Лист кийського генерал-губернатора до кошового атамана Григорія Федорова зі старшиною про заборону запорожцям відвідувати кубанський бік Азовського моря. – ЦДІАК. – Ф. 229. – Оп. 1. – О. з. №72. – Арк. 2, 2 зв.

Ее императорского [величества] самодержицы всерос[сийской] войска Запорожского низового вы[соко] благороднейшему и высоко почтеннейшему господину кошевому атаману Григорию Федорову со старшиной.

Сего декабря 22 числа из присланного войска Донского от войскового атамана господина Ефремова при письменном сообщении нарочно посланного на Кубань козака Дмитрия Киселя о тамошних обрациях доезда усмотрено кубанского сераскера Сеадет-Гирея домогательство, дабы находящиеся на речки называемой Еи в их дачах для рыбной ловли войска Запорожского козаки оттоль из кос их владения к тому ж, и что к ним купленные грузинские и армянские ясыри из Кубани побегу чинят, были сведены; ежели ж оные запорожские козаки не выедут и в самовольности своей там находится будут, то он может для згону их послать на Ею нарочную команду; и потому обстоятельству вам [...] кошевому атаман из старшиною // [...] ли кто войска Запорожского показал [...] для рыбной ловли находятся [...]х козаков и с тех мест как чрез ни[...] посланную команду в российские места в принадлежащие к войску Запорожскому дачи выслать и наикрепчайшим образом беглых из Кубани грузинских и армянских ясырей видом не принимать, дабы чрез то напрасного затруднения и конфуза происходить не могло; и о получении сего так же и какое исполнение учинится, о том в киевскую губернскую канцелярию рапортовать.

Киев 23 декабря 1758 года

№4

1764 р., грудня 11. – Ордер київського генерал-губернатора і президента Малоросійської колегії П. Румянцева до запорозького військового судді Головатого про виконання постанов уряду щодо заборони запорожцям ловити рибу на неналежних їм татарських, донських та бар'єрних територіях. – ЦДАК. – Фонд 229. – Оп. 1. – О. з. №72. – Арк. 13.

Получен 1764 году декабря 26.

Ордер войска низового Запорожского господину правящему в Коше войсковому судье Головатому, войсковым старшинам, куренным атаманами и всему товариществу.

В прошлом 1759-ом году от Малороссийской Генеральной войсковой канцелярии чтобы запорожские козаки на здешнюю сторону Азовского моря на приморские косы и на кубанскую сторону для рыбных ловель не ездили, а напротив того, бывая на крымской стороне и в барьере рыбною ловлею пользовались, смиренно и в одних своих дачах, и в определенные войску Донскому не входили и тем им не причиняли притеснения, писано было в Кош Запорожский, а учиненное тому какое исполнение неизвестно. Того ради с получения сего от Коша меня уведомить, что по тому исполнено и в каком выше писанные места от Сечи расстоянии, не бывают ли ныне запорожские козаки в тех странах для того промысла, и на какие именно для речной ловли места права запорожских козаков простираются.

Петр Румянцев “11” декабря 1766 года.

№5

1767 р., вересня 17. – Ордер київського генерал-губернатора Ф. Воейкова до кошового отамана П. Калнишевського про заборону запорожцям ловити рибу та перебувати на кубанському боці Азовського моря і в дачах війська Донського. – ЦДАК. – Фонд 229. – Оп. 1. – О. з. №72. – Арк. 20, 20 зв.

Получено сентября 28(?) 1764 году №242

Высокоблагородный и высокопочтенный господин войска Запорожского кошевой атаман со старшиною.

В высочайшем ее императорского величества рескрипте от 18 августа сего 1764 года ко мне присланном, подписанному в оном генерала-майора и крепости святого Дмитрия обер-коменданта Потапова рапорт объявлено: что по полученному им известию о находящихся на Чубурской и Ейской косах лодках с людьми требовал он Потапов от войсковой войска Донского канцелярии и от Запорожского козачьего полковника Засухи, чтоб те лодки и рыболовные снасти конфискованы, рыбные в тех местах промышленники наказаны, а имевшиеся там землянки, яко видимые селения в запрещенных трактатами местах, разорены и навсегда истреблены были; и хотя при том посланной команде велено было помянутых промышленников, а особливо запорожцев с тех мест сослать, но они по оказании грубости и упорства объявили: что без позволения команды не съедут; и потому рескрипту велено мне к вам, господину кошевому атаману, с нарочным писать, с тем чтоб вы не только тех промышленников с означенных мест сошли, и должное наказание учинили за их грубости и упорства, но и строжайше запретили о невъезде впредь в запрещенные трактатами места, тем паче, что и сие самое родить может легко неприятное с Портою изъяснение; хотя ж из другого оного ж генерал-майора Потапова рапорта и видно, что оные селения уже сожжены, однако предписано при том вам, господину кошевому атаману, подтвердить, чтоб вы весьма строго запретили запорожцам заводить в барьерных местах новые селения, и

в противном случае хотя за малые построения и промыслы ослушников // жестоко наказывать, а рыболовные снасти конфиск[овать;] во исполнение которого рескрипта имеете вы по по[лучению] сего выбрать из старшин войска Запорожског[о] исправного и надежного человека с надлежащим число[м козаков], вышепоказанныя урочища в Чубурскую и Ей[скую] косы отправить немедленно, и велеть наиточней[ше] осмотреть, не производятся ль еще запорожскими ко[заками] в выше объявленных, или и в прочих где-либо по изве[стии] вашему таких же барьерных местах рыболовных промыслов: и нет ли где подобных тому селению[ев,] где оное найдется, то велеть тот час землянки, и другия какие-либо приюты разорить без остатку, [и во все] истребить, а лодки и все при том рыболов[ные] снасти, сколько б их ни было, конфисковать, и всех [оных] промышленников с тех мест сослать, [про дерзость] оным, равно как и тем кои в выше показываемых запрещенных местах, то есть на Чубурск[ой и Ейской] косах сделать землянки завели было новы[е селения] и производили рыбные промыслы, и сверх тог[о в высылке] их оттуда не только не сделали должного исп[олнения], но еще оказали грубость и упорство, учинит[ь наказание] без упущения, и впредь запорожским козак[ам в] барьерных местах никаких и малейших селений и рыболовных промыслов заводить наистрожайше запр[етить,] ежели ж и за оным запрещением отважится кто из запорожских же козаков в тех же барьерных мест[ах] завести хотя малые селения, и рыболовные промыслы, таков[ых] ослушников жестоко наказывать, и пока по сему вам[и исполнено] будет, то ныне о получении сего, а во свое врем[я однако ж] непродолжительно, и о действительном исполнении с нарочным ко мне рапортовать.

Вашего высокоблагородия охотный слуга Федор Воейков, Киев 17 сентября 1767 года.

№6

1767 р., жовтня 11. – Донесення кальміуського полковника Івана Чердака до Коша про виселення запорозьких промисловців з лівого боку Кальміусу донськими козаками та з проханням надіслати резолюцію щодо дій запорозьців, які порушують кордони вольностей. – ЦДАК. – Фонд 229. – Оп. 1. – О. з. №72. – Арк. 23-23 зв.

Ее императорского величества Войска Запорожского низового вельможному высокогородному господину атаману кошевому Петру Ивановичу его вельможности Калнишевскому с высоко почтеннейшими войсковыми старшинами, и господами куренными атаманами в Кош Войска Запорожского низового покорное доношение.

От Войска Донского из Канцелярии войсковых дел в паланку Кальмиускую сего течения (!) 3 дня присланным через бывшего войскового есаула Алексея Каршина сообщением, по представлению в оную канцелярию находящихся при господине генерал-квартирмейстеру лейтенанту Медере для показания владельных войска Донского земель старшин Максима Федотова, Василя Пушкарева, и Андрея Юдина требовано имеющие с више усть-Кальмиуса во владельных войском Донским землях на ляпиной косе запорожских козаков Велегуры с товарищами заведенных строений, неводничьих и спетничных заводов, да два кабаки, в коих горячее и виноградное вино продается, и накошенное в скирдах и копнах на вершинах речки Грузского Еланчика сенокосил состоявшейся высочайшей ее императорского величества из правительствующего сената прошлого 1746 года мая 12 (!) запретительной о том грамоты, все оное до единова сломав и в ваши дачи за Кальмиус свести, а тех запорожских козаков, кои то дерзновение в противность оной грамоты учинили по законам штрафовать; почему того ж числа к оным же делам от здешней паланки писано, что по забратой из паланки справке явилось, и еще до получения вышезначашего из сообщения от стороны здешней и определенного от войска Донского помянутого старшины Каршина то заведенное

во владельных войска Донского местах на Ляпиной косе строение сломано, и накопленное на вершине речки Грузского Еланчика сено в здешние дачи сведены, так же и последнее все до единого, как то и шинковой один сарай, в коем только горячее вино; // продавалось, разброшено, и свезено на сию сторону Кальмиюса быть имеет, а за учиненное в противность высочайшего повеления дерзновение запорожские козаки штрафованы, и впредь воздерживаны, и отнюдь до того не допускаемы от паланки Кальмиюской могут быть; а понеже таковым здешним козакам самовольным образом в неповеленных местах усиливаемся, хотя неоднократно по силе имеющихся от Коша войска Запорожского низового в паланке здешней многих ордеров в том запрещение от нас чинится, но они не только в том слушать не хотят, но и еще тайно без билетов за промыслами Донского войска на приморские косы и другие места лодками, каюками и на возах въезжая, для промыслов: И как выше писано со строивших шинки и тайным подвозом горилкою И прочим торгуют, как-то многих с натоваренными рыбою лотками, с горилкою и прочимъ, а на степу за добычею звериною заходящих без паспортных козаков реченным старшиною Каршиным арештовано и сюда в паланку присылаемо было: сим себе тяжкие наносят убытки, а командам излишнее затруднение, напрасные хлопот и беспокойство: выше писанный же Велегура все до единого выстроенные на Ляпиной заводы разбросав, переносить сюда имеет: и при том объявляем, что он не только находился тамо с дозволения донских старшинъ, а особливо что тая коса не далече от его зимовника и никаких на оной ни за чем донских козаков нет, и пустою всегда находится; о чем вашей вельможности с покорностью нашею о выше писанном представляю. Как с помянутыми самовольно и тайно в донские места въезжающими, поступить, и по тому присланому козакам в противность высочайшего веления и войсковых ордеров дерзновение каковой штраф учинить, високомилостивою резолюциею снабдить нас нижайше просим, и при сем в Кош войска Запорожского низового надписанная о помянутых делах промемория через реченного Велегуру посылается.

Полковник Кальмиюский Иван Чердак со старшиною. 1767 году октября 11.

№7

1767 р., жовтня 20. - Промеморія Канцелярії військових справ Війська Донського до Кальміуської паланки про передачу трьох затриманих на кубанському боці Азовського моря запорожців для слідства до Києва. - ЦДАК. - Ф. 229. - Оп. 1. - О. з. № 72. - Арк. 24.

Получено 1767 году ноября "7"

Войска Донского из Канцелярии войсковых дел войска Запорожского низового в Кальмиюскую паланку.

Посланы при сем при особливо запечатанном на имя господина генерала-аншефа, кавалера и Киевской губернии генерала-губернатора Федора Матвеевича Воейкова конверте присланные при рапорте к войску Донскому с Дона Маноцкой станицы от станичного атамана и козаков, пойманных на задонской стороне без письменных видов низового запорож[ского] войска козаки: Антон Сидоров сын Сухой, Василий Матвее[в] сын Карсун да Петр Харитонов сын Курочка, которых в силе присланной к войску Донскому высочайшей ее императорского величества из государственной военной коллегии прошлого 1758 года октября от 26 по указу правительствующего Сената грамоты имеет она паланка, приняв от посланных конвойных козаков с распискою за крепким и безопасным караулом при том запечатанном конверте отправить прямо в Киев к именованному господину генерал-аншефу и тамошнему генерал-губернатору и кавалеру Воейкову. И по привозе туда отдать в Киевской губернской канцелярии немедленно.

Октября 20 дня 1767 году. На подленном тако: Сидор Кирсанов; войсковою наказной дьяк Гаврила Колпаков. Подлинно свидетельство кальмиюский писарь Василий [...]

№8

1767 р., жовтня 3. – Чернетка ордеру Коша до кальміуського полковника Івана Чердака про виведення запорожців з кубанського боку Азовського моря. – ЦДАК. – Ф.229. – Оп. 1. – О. з. №72. – Арк. 22.

Господину полковнику кальмиюскому Ивану Чердаку со старшиною ордер.

Получен в Коше войска Запорожского низового прошедшего сентября 28 дня от господина генерал-аншефа, Киевской губернии генерал-губернатора и кавалера Федора Матвеевича Воейкова по высочайшему ее императорского величества рескрипту о высылке находящихся на добычах рыбных в Чубурской и Ейской косах запорожских козаков ордер: с оного прилагаю точную за справкою копию; вам, господин полковник с старшиною, повелеваем по получении сего зараз взять с собою пристойное число козаков, за море на выше писанные Чубурскую и Ейскую косы съехать, находящихся там на рыбных добычах козаков всех в принадлежащие им здешнего владения места выслать. Ежели сыщутся какие выстроенные ими на тех Чубурской и Ейской косах добывающими запорожскими козаками¹ курени либо землянки, позарывать² сечь, а землянки позарывать и по действительном сего исполнении, и что там происходит будет³.

1767? года октября 3.

№9

1768 р., червня 5. – Лист київського генерал губернатора Ф. Воейкова до Коша про отримання звіту щодо виселення козаків з кубанського боку Азовського моря та відомостей про затримання в бар'єрних землях донськими козаками запорожця Івана Жиряка. – ЦДАК. – Ф. 229. – Оп. 1. – О. з. №72. – Арк. 50-50 зв.

Получен июня 19 д 1767(!) году №179.

Его высокоблгородию Калнишевскому.

Высоко благородный и высоко почтенный господин войска Запорожского кошевой атаман со старшиною.

На два ваши рапорта от 10 минувшего, коими представляете, а именно первымъ: что в силе моего ордера от 28 сентября прошлого 1767 года полковнику Кальмиюскому со старшиною ордер дан был с пристойным числом козаков отправиться в барьерные земли для осмотра на Чубурской и Ейской косах нет ли промышляющих рыбною ловлею козаков, и если сыщутся, оных в принадлежащие им места немедленно выслать, а выстроенные курени либо землянки до основания разорить; во исполнение которого от кальмиюского полковника отправлен был есаул кальмиюский еще прошлую осенью с пристойным числом козаков которой всех в помянутых местах найденных у рыбной добычи козаков со всеми их збруями до единого человека, коим именной список оттуда выслал, и что кальмиюскому полковнику приказано впредь частые туда при надежных

¹ Далі закреслено какие их.

² Далі закреслено оные до основания.

³ Далі закреслено неукоснительно в Кош репортовать.

старшинах разъезды посылать, для высылки всех тех козаков, кои вновь отважиться хотели б для рыбной добычи туда прибыть. А при втором приложена сказка козака брюховецкого куреня Матвея Рудого о уводе бывшими для добычи зверя на Ейской косе донскими станицы Маноцкой козаками запорожского козака Мышастовского (!) куреня Ивана Жиряка, которой и донныне неведомо где содержится, и 1-ого в резолюцию не наход[...]а пробую высылку козаков из помянутых барьерных мест и данный приказ о посылке от Кальмиуской паланки частых туда разъездов для недопущения козаков в противность трактатовъ // на барьерной земле рыбной добычей промышл[яют,] а по второму касательно увезенного донцами запорожского козака Ивана Жиряка от меня куда надлежит в следствие содержания вашего рапорта предложено будет, и что потому воспоследует в свое время вам знать дастся.

Вашего высокоблагородия охотный слуга Федор Воейков. Киев 5 июня 1768 году.

№10

1768 р., липня 30. – Розписка купця фортеці Св. Дмитра Ростовського в тому, що він отримав відшкодування збитків, заподіяних осавулом Кальміуської паланки Іваном Куликом. – ЦДІАК. – Ф. 229. – Оп. 1. – Од. зб. 214. – Арк.

1768 году июля 30

От меня ниже подписавшегося дана в войсковой суд войска Запорожского низового канцелярию расписка, в том, что за забратые есаулом кальмиюским Иваном Куликом по той стороне Азовского моря с работников моих из лодки принадлежалые к ней припасы, через что пропалую самую лодку по приговору в Коше войска Запорожского низового я во удовольствие себе принял есаула Кулика денег двадцать семь рублей с полтиною, и что уже впредь за сию претензию более искать я и никто другой не будет, в том на сей росписи [...] своеручно подписуюсь.

Ростовской крепости купец Иван Кондратьев подписался.